

IZJAVA STAMENKA MARTIĆA - 36 -

radnika, iz Brvenika,
učesnika u proboju logora
Crveni Krst, 12. XI 1942. g.

Stamenko Martić, rudar,
rođen 9. VI 1918. g. u

Baljevou, IZJAVA STAMENKA MARTIĆA

Obradio Božica Brezke,
spoljni saradnik Narodnog
muzeja, Niš
Vlastimir Krotić, steno-
dektilegraf

Godine 1941. bio sam aktivni borac rudarske Šete
Kopaoničkog odreda, kojoj je bio komesar "Šane". Uhapšen sam
22. I 1942. godine od strane četnika. U zatvoru me je saslušao
kao pisar MILANOVIĆ a tuzak ĐAKIĆ. Za Niš sam sproveden 28. I
1942. godine sa ĐIKOM MARNOVIĆEM, DRAGOM JAKIĆEM, VIŠOM MEDARE-
VIĆEM i grupom četnika VULA VUKAŠINOVIĆA, u čijoj je grupi bio
i mali MIHAJLO, sin učitelja SIMIĆA iz Kraljeva. Sprovedeni smo
pod komandom šandarmerskog narednika MARINKOVIĆA, kamionom do
Ušća, a posle vozom do Kraljeva, gde smo noćili.

29. I 1942. godine. Dok smo u železničkoj restor-
raciji čekali na voz, dolazile su ruske žene, pljuvale i grdile
VULA VUKAŠINOVIĆA, okrivljujući ga da je on jedan od onih kri-
vaca sa blokadu i napad na Kraljevo. Uskoro su došli iz nemačke
komandature - grupa oficira i civila, tražeći od KROMANA da
ostavi ovo transport, ali ovaj na to nije pristao. Ona su tra-
žili da ostavi samo VULA, na što istom nije pristao, na kraju
su neki od civila tražili malog SIMIĆA, ali na to on nije pri-
stao. Istog dana uveče stigli smo u Lepovo, gde nam je onako
vezanim jedino prilazio jedan bugarski sanitetski kapetan, koji
je tražio bolesnike i ranjenike da ih previje. Dugo je govorio
sa francuskom sa ĐIKOM MARNOVIĆEM.

30. I 1942. godine. Kada smo pošli iz Lepova opet
je dolazio bugarski kapetan danoć kutiju cigareta, deso ĐIKI MA-
RNOVIĆU i 50 dinara. Istog dana uveče stigli smo u Niš. U čet-
niškom štabu dočekao nas je major MIKIĆ. Odmah smo zatim odve-
đeni na prenoćište u specijalnu policiju.

Izjava STAMENKA MARTIĆA - 2 -

radnika, iz Brvenika,
učesnika u probou logora
Crveni Krst, 12. II 1942. g.

Stamenko Martić, rudar,
rođen 9. VI 1918. g. u
Baljevcu, srez Studenički

Obradio Nožica Branko,
spoljni saradnik Naro-
dnog muzeja, Niš
Vlastimir Krstić, steno-
daktilograf policija.

Godine 1941. bio sam aktivni borac rudarske čete Kopaoničkog odreda, kojoj je bio komesar "Šane". Uhapšen sam 22. I 1942. godine od strane četnika. U zatvoru me je saslušavao pisar MILANOVIĆ a tukao ĐAKIĆ. Za Niš sam sproveden 28. I 1942. godine sa DIKOM MARKOVIĆEM, DRAŽOM JAKIĆEM, VITOM MEDAREVIĆEM i grupom četnika VULA VUKAŠINOVIĆA, u čijoj je grupi bio i mali MIHAJLO, sin učitelja SIMIĆA iz Kraljeva. Sprovedeni smo pod komandom žandarmerijskog narednika MARINKOVIĆA, kamionom do Ušća, a posle vozom do Kraljeva, gde smo noćili.

29. I 1942. godine. Dok smo u železničkoj restoraciji čekali na voz, dolazile su neke žene, pljuvale i grdile VULA VUKAŠINOVIĆA, okrivljujući ga da je on jedan od onih krivaca za blokadu i napad na Kraljevo. Uskoro su došli iz nemačke komandature - grupa oficira i civila, tražeći od KRSMANA da ostavi ceo transport, ali ovaj na to nije pristao. Onda su tražili da ostavi samo VULA, na što istom nije pristao, na kraju su neki od civila tražili malog SIMIĆA, ali na to on nije pristao. Istog dana uveče stigli smo u Lapovo, gde nam je onako vezanim jedino prilazio jedan bugarski sanitetski kapetan, koji je tražio bolesnike i ranjenike da ih previje. Dugo je govorio na francuskom sa ŽIKOM MARKOVIĆEM.

30. I 1942. godine. Kada smo pošli iz Lapova opet je dolazio bugarski kapetan doneo kutiju cigareta, dao ŽIKI MARKOVIĆU i 50 dinara. Istog dana uveče stigli smo u Niš. U četničkom štabu dočekaao nas je major MIKIĆ. Odmah smo zatim odvedeni na prenoćište u specijalnu policiju.

Kriminalaca koji su nas stalno ispitivački posetili. Tada u

- 2 -

31. I 1942. godine. Odvedeni smo na kupanje i parenje odela. Zatim vraćeni opet u zatvor specijalne policije. Sva straha - nasrušana sabljakama - bila je u pripravnosti stanju. Sam kod 1. II 1942. godine. Preuzeti smo od strane Gestapoa, koji su nas sproveli u nemački logor na Crvenom Krstu. Pošto smo pretrašeni, uvedeni smo u sobu broj 12. Isto veče smo tučeni naročito zato što nije niko priznao ko je bacio u sneg, gde smo pretresani dva revolveraska metka. U sobi sam našao mnoge drugove iz ranijak tri transporta, medju kojima je bilo i policijskih zatvorenika - kriminalaca iz Kruševca. Uskoro sam od drugova saznao da je sačinjen plan o bekstvu. Po tom planu je određeno ko će da da znak za napad, koja grupa da napadne komandanta, stražare, mitraljeske gnezdo, ko da otvara vrata, kapije, da kica žice telefona, električnu struju, da vodi bolesnike i zarobljenike itd. Znak za napad bi se dao posle prebrojevanja (stroja na zbornom mestu - iz večernje šetnje. Datum za napad određen je - 10. II 1942. godine.

9. II 1942. godine. Izvedeni smo na kupanje, šišanje i parenje odela i da bi se slama promenila u sobi. Dok smo potpuno goli i bosi skakali na snegu i zapaljenoj slami na snegu ispred kupatila - iz kojeg je kuljao bео gust dim - očekujući red za kupanje, šišanje i odelo iz malog aparata za parenje - naidjoše sanke u kojima dodje šef Gestapoa - HAMER. Zbog njegovog dolaska komandant logora naredi da stanemo u stroj bez obzira što smo gotovo svi goli i bosi. Hamer primi raport od komandanta logora - posle čega izvadi spisak i počе prozivati. Prvo prozva DUŠANA TOMOVIĆA, BRANIŠU JOKOVIĆA i druge. Njih oko 80. Po završenom prozivanju komandant logora naredi da se prozvaní od tada stalno postrojavaju. Kad je bilo završeno sa kupanjem šišanjem i parenjem odela, za koje je vreme promenjena i slama - ušli smo u sobu - gde nastade nagadjanje - zašto je odvojenk transport. vrata, što unase veselje kod svih, islase svi u

10. II 1942. godine. Nestrpljivo smo očekivali večernju šetnju - jer sam već načuo o kopanju zajedničkih raka, isto tako i o tome da su Nemci na neki način obavešteni o planu bekstva. Pri izlazu na šetnju bili smo svi veseli, izuzev kriminalaca koji su nas stalno ispitivački posmatrali. Tada u

- 3 -

dvorištu nismo ništa naročito primetili. Ali pri povratku na zbornu mesto, situacija je bila druga. Po celom logorskom krugu sva straža - naoružana mašinkama - bila je u pripravnim stanju. Sam komandant kao i gefrajteri - što ranije nije bilo - naoružani mašinkama - prkoseći su psovali komandovali. Ovo je učinilo da se znak za napad nije dao. Po povratku u sobu mnogi su bili ljudi - razočarani. Isto večer su neki izvodjeni na saslušavanja, kada su neki i batinani.

11. II 1942. godine. Sve je potvrđeno da smo otkriveni. Uz to dodje vest da se i zajedničke rake kopaju. To sve učinilo je da ostajemo još čvršći uz plan. Zato se opet očekuje večernja šetnja. Popodne dodje Hamer sa još jednim oficijrom, za koga smo se nadali da će otići. U vreme puštanja svi smo veseli i veselo i spremno izlazimo, šetamo i hrabrimo se. Pri izlazu, kao i obično - ali zato kada smo došli na zbornu mesto odakle je trebalo da se podje na akciju - slika je bila drugačija. Po celom krugu naoružani do zuba svi stražari stoje i gledaju nas. Komandant i njegovo pomoćno osoblje - mimo običaja, naoružani mašinkama, kao i Himler i njegova pratnja, prkoseći posmatraju nas. Ovo je učinilo da se znak za napad nije dao, te se uz prkosne psovke komandanta vratimo u sobu.

12. II 1942. godine. Sve je dokazivano da je naša namera otkrivena i da nećemo moći da se iščupamo. Kriminalcima je bilo drage jer su time sebi donekle obezbedili slobodu. Ali ipak se pri planu ostaje. Oko podne Jevrejcin, koji donese hleb javi, odnosno potvrdi da su rake iskopane i da se ide u četiri časa ujutru kamionima. Sva ranija situacija, a naročito ova vest, učini da smo plan još više pripremili, te očekujemo puštanje. Ali se u uobičajeno vreme vrata ne otvaraju - što nas zabrinu. Tek kada se kapija na krugu zatvori, počne kloparanje pri otvaranju vrata, što unese veselje kod svih, izlaze svi utegnuti i spremni pa čak i teški bolesnici. Uđemo više u mrak - februarske hladne noći - izlazimo jedan drugog hrabreći. Očekujemo polazak na zbornu mesto. Na nekoliko minuta pre odlaska na zbornu mesto primetih ACU "KOCKARA" da ode i prijavi bekstvo. Ovo učini da kroz pometnju zbunjenih ljudi - prodje sa

- 4 -

čudjenjem ova vest do drugog ćoška prema sobi broj 12 - odakle se ču glas druga BRANKA BJEGOVIĆA: "Izdati smo - napre, drugovi"! Iz uz pomoć ostalih iz svoje okoliše, poče gušanje sa dvojicom stražara - koji su brzo savladani. Neki su već skakali na žicu i pravili prolaze što je primetio stražar prema klozetu, te je otvorio pušćanu vatru i time alarmirao ostaloj straži logora, te stražaru prema klozetu uskoro pristiže u pomoć puškomitraljezac koji se uskoro zaglavi. Zato je mašinka počela da dejstvuje sa srednjeg prozora na spratu. Skočim na žicu - prema sredini zgrade i prebacim se. Na gradskom polju vidim mnoge drugove da se rastureni povlače ka brdu. Bugarske snage otvoriše vatru od konjušarnice, koja bije iznad naših glava.

Kad smo bili na brežuljcima Vinika više železničke pruge - fabričke sirene počeše da zavijaju, a i svetleše rakete da padaju. Preko noći dođemo u jedno selo - kod mesnih partizana - koji hoće da nas jave MAŠANU - što mi, misl eći da je to MAŠAN iz Raške - u prvi mah odbijemo - ali kad smo videli da je to partizanski komandant - prijavimo se.

STAMENKO MARTIĆ,